

Metaverse Arsa Alımlarında Mülkiyet Hakkının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi *

Nurten Zeliha Şahin | <https://orcid.org/0000-0003-0341-6311>
nurtenzeliha.sahin@cbu.edu.tr

Manisa Celal Bayar Üniversitesi | <https://ror.org/053f2w588>
 İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Manisa, Türkiye

Öz

İnsanoğlu devamlı malvarlığı değerini artırmak ister. Gayrimenkule yatırım, bugün için malvarlığı değerini arttırmada kârlı yatırımlardan birisi olarak görülmektedir. Metaversede arsa alımları bu anlamda rağbet gören yatırımlar arasında yerini almıştır. Sanal evrende arsa alımları hukuki açıdan cevaplanması gereken soruları da beraberinde getirmiştir. Özellikle bu arsaların metaversede yer alması ve bu evrene girişin kullanıcı sözleşmesinin onayına bağlı olması, bu sözleşmelerin bu arsalar üzerindeki mülkiyeti nasıl tanımladığının, yatırımcının/kullanıcının hakkının korunabilmesi için önemli olduğu söylenebilir. İslam hukukunda akdin mahallinin teslim edilebilir olması, akdin geçerlilik şartlarındandır. Bu teslimiyet, akit mahalli üzerinde tam tasarruf hakkı şeklinde tanımlanmaktadır. Meta evrendeki arsalar üzerindeki tam tasarruf hakkının platformun kullanıcı sözleşmesine bağlı olması, mülkiyet devrinin niteliği ile ilgili cevaplanması gereken soruları öne çıkartmaktadır. Diğer taraftan bir şeyin hukukun mülkiyetin konusu olabilmesi için mal olarak tanımlanabilmesi gerekir. İslâm hukukunda bir şeyin mal kabul edilmesinde icma edilen unsur, toplumsal ön kabulün içerdiği bir değer atfının olmasıdır. Bunun için de meta evrendeki satın alınan arsanın alım satımında atfedilen değer gerçek dünyada ekonomik anlamda ne ifade ettiğinin belirlenebilir olması gerekir. Ayrıca İslam hukukunda akdin mahallinin her türlü belirsizlikten uzak olması, aldatılmamak ve aldatmamak için riayet edilmesi gereken şartlardan birisidir. Bu nedenle büyük meblağlar ile alınan arsaların bağlı olduğu kullanıcı sözleşmelerin içeriğinin bilinmesi ile bu belirsizliğin en azından alıcı açısından ortadan kalkabileceği düşünülebilir. Bu nedenle bu değerlendirmelerin somut bir veriye dayanması için meta evrende arsa alım ve satımında öne çıkan platformlardan biri olan Sandbox'un kullanım koşullarını içeren sözleşme temel alınmıştır. Bu bağlamda kullanıcı sözleşmelerinin bu arsalar üzerinde belirlediği tasarruf hakkına dair sınırlandırmaların, İslam hukukunun bir şeyin akde konu olabilmesi için esas aldığı ilkelere çerçevesinde değerlendirilmeye alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

İslam Hukuku, Metaverse, Kripto Varlık, Mülkiyet, Son Kullanıcı Lisans Sözleşmesi

Öne Çıkanlar

- Bu çalışmada İslam hukuku açısından, metaversede satım konusu olan arsalar üzerindeki tam tasarruf hakkının, bu evrene giriş için onaylanan son kullanıcı lisans sözleşmesine bağlı kılındığı için bu arsalar üzerinden tam mülkiyet hakkının tanımlanamayacağı savunulmaktadır.
- Metaversede arsalar gayri maddi varlık olarak mal kabul edilebilir. Fakat bu evrene giriş için herkesin onaylamak zorunda olduğu kullanıcı sözleşmesi, arsalar üzerinde mülkiyet hakkını sınırlandırıcı bir içeriğe sahiptir.

- Meta evrende arsalar üzerinde tasarruf hakkı son kullanıcı lisans sözleşmesine bağlı kılınmıştır. Bu nedenle İslam hukukunda kişi ile mal arasında bağı ifade eden tam milk metaverse arsaları ile bu arsaların NFT'sine sahip olan yatırımcı arasında tanımlanamayacaktır.
- Kripto paraların değerindeki belirsizlik metaverse arsaların değerinin spekülasyonlara açık yönünü göstermektedir. İslam hukukunda ise bir akdin geçerliliği için bir şeyin değerinin bilinebilir olması ya da değeri bilinebilir gerçek bir varlığa dayanması gerekmektedir.

Atıf Bilgisi

Şahin, Nurten Zeliha. “Metaverse Arsa Alımlarında Mülkiyet Hakkının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”. *Eskiye*ni 48 (Mart 2023), 239-254.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1208951>

Geliş Tarihi	23 Kasım 2022
Kabul Tarihi	23 Mart 2023
Yayın Tarihi	28 Mart 2023
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: İki İç Hakem (Editörler – Yayın Kurulu Üyeleri) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik + Şeffaf Hakemlik Modeli Hakem raporları, makale ile birlikte yayımlanır. https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyeni/page/13397
Etik	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	eskiyenidergi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr
Etik Beyan	* Bu makale, 03-04 Kasım 2022 tarihli Metaverse ve Din Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan “Metaverse Arsa Alımlarında Sandbox Lisans Sözleşmesi Üzerinden Mülkiyet Hakkının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi” adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.

Evaluation of Property Right in Metaverse Land Purchases in terms of Islamic Law *

Nurten Zeliha Şahin | <https://orcid.org/0000-0003-0341-6311>
<mailto:nurtenzeliha.sahin@cbu.edu.tr>

Manisa Celal Bayar University | <https://ror.org/053f2w588>
Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Manisa, Türkiye

Abstract

Human beings constantly want to increase the value of their assets. Investing in real estate is seen as one of the most profitable investments in increasing the value of assets today. Land purchases in the metaverse have taken their place among the investments in demand in this sense. Land purchases in the virtual universe have brought questions that need to be answered legally. It can be said that it is essential to protect the right of the investor/user, especially since these plots are in the metaverse and that the entrance to this universe is dependent on the approval of the user agreement, and how these agreements define the ownership on these plots. In Islamic law, the delivery of the place of contract is one of the contract's validity conditions. This surrender is defined as the right of full disposal over the place of the contract. The fact that the full right of disposition on the lands in the meta universe is dependent on the platform's user agreement brings forward the questions that need to be answered about the nature of the transfer of ownership. On the other hand, for something to be legally the subject of property, it must be defined as a property. The consensus element in accepting something as property in Islamic law is that a value attribution is included in the social presupposition. For this, it is necessary to determine what the value attributed to the purchase and sale of the purchased land in the meta universe means in economic terms in the real world. In addition, in Islamic law, the location of the contract to be free from all kinds of uncertainty is one of the conditions that must be observed in order not to be deceived and deceived. For this reason, it can be thought that this uncertainty can be eliminated, at least for the buyer, by knowing the content of the user contracts to which the lands purchased with large sums are bound. For this reason, for these evaluations to be based on concrete data, the contract containing the terms of use of Sandbox, one of the prominent platforms in the purchase and sale of land in the meta universe, was taken as a basis. In this context, the limitations on the right of disposition determined by the user contracts on these lands have been evaluated within the framework of the principles that Islamic law takes as a basis for something to be the subject of a contract.

Keywords

Islamic Law, Metaverse, Crypto Assets, Property, End-User License Agreement

Highlights

- In this study, it is argued that in terms of Islamic law, full ownership right over these lands cannot be defined since the full right of disposition on the lands that are subject to sale in the metaverse is subject to the end user license agreement approved for entry to this universe.

- In the metaverse, lands can be considered as intangible assets. However, the user agreement, which everyone has to approve in order to enter this universe, has a content that limits the right of ownership on the lands.
- The right to dispose of the land in the meta universe is bound to the end user license agreement. For this reason, it cannot be defined between the full milk metaverse lands, which express the bond between the person and the property in Islamic law, and the investor who owns the NFT of these lands.
- The uncertainty in the value of cryptocurrencies shows that the value of metaverse plots is open to speculation. In Islamic law, on the other hand, for the validity of a contract, the value of something must be knowable or it must be based on a real asset whose value can be known.

Citation

Şahin, Nurten Zeliha. "Evaluation of Property Right in Metaverse Land Purchases in terms of Islamic Law". *Eskiyeni* 48 (March 2023), 239-254.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1208951>

Date of submission	23 November 2022
Date of acceptance	23 March 2023
Date of publication	28 March 2023
Reviewers	Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) Double anonymized - Two External
Review reports	Double-blind + Transparent Peer Review The reviewers' reports and the authors' responses to the reviewers are published alongside the article. https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyeni/page/13397
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Complaints	eskiyenidergi@gmail.com
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 . https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/
Ethical Statement	* This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "Evaluation of Property Right in Metaverse Land Purchases Through The Sandbox License Agreement in Terms Of Islamic Law", orally delivered at the 03-04 November 2022 Metaverse and Religion Symposium.

Giriş

Meta “ötesi” verse “evren” şeklinde Türkçeye çevirebileceğimiz kelimelerin birleşiminden oluşan metaverse, içeriğinin kullanıcıları tarafından oluşturulduğu, üç boyutlu ortamlarda kullanıcıların kendi seçtikleri avaturları yardımı ile gerçek dünyada olduğu gibi birbiri ile iletişim kurabildikleri, sinemaya gitme, alışveriş yapma gibi bir çok etkinlik içinde yer alabildikleri sanal bir dünya olarak tanımlanmaktadır.¹ Metaverse, kullanıcılarına gerçek dünyadaki gibi kamusal alanları yaratmak için artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik, blokzincir ve sosyal medya ilkelerini birleştiren simüle edilmiş bir dijital ortam sunmaktadır.²

Gelecekte metaversenin gerçek evren gibi aktif ve işleyen bir âlem olacağı varsayımı, bu evrendeki arsaların, yatırımcıları tarafından değeri yüksek dijital varlıklar olarak kabul görmesine neden olmuştur.³ Örneğin bazı şirketlerin, şu andaki ve gelecekteki müşterilerine farklı deneyimler yaşatabilmek için üzerinde etkinlik oluşturabilecekleri alanları çok yüksek meblağlar ile aldıkları ve bazı markaların şubelerini metaverseye taşıdıkları bilinmektedir.⁴ Satışlar genelde blokzincir aracılığı ile ethereuma bağlı altcoinler üzerinden gerçekleşmekte ve yatırımlar arsaya değil aslında jetonlara yapılmaktadır. Jetonların değeri arttıkça arsaların değeri artmakta veya arsalara talep arttıkça tokenler değerlendirilmektedir. Bu nedenle bu alanın bir yatırım aracı haline geldiği söylenebilir.⁵

Bugünkü mülkiyet hukukuna benzer şekilde metaversedeki alanlar üzerinde de alım-satım ve kiralama işlemleri yapılabilmektedir. Bu bağlamda meta evren eşya, mülkiyet ve borçlar hukuku çerçevesinde cevaplanması gereken soruları da ortaya çıkarmıştır. Bu sorulardan bazıları: bu sanal evrendeki arsa alım satımları mülkiyet hukukuna tabi kılınabilir mi? Kripto para ile alınıp satılan bu arsalar hukuki anlamda bir hak ortaya çıkartır mı? Kripto para ile bir şeyin alınıp satılması onu borçlar hukukunun ve eşya hukukunun konusu haline dönüştürür mü? Bütün bu ve daha fazla sorular meta evrende gelecekte olası hukuki problemlerin çözümlenmesine dair cevabı aranan sorulardan birkaçıdır. İslam hukuku açısından da metaversede alınan bir arsanın mal olarak değerinin olup olmadığı, mülk niteliğini kazanıp kazanmadığı ve bu bağlamda metaverse platformlarından satın alınan varlıkların hukuki niteliği, değerlendirilmesi gereken konular arasına girmiştir.

Arsa alım satımında bazı metaverse evrenleri daha çok öne çıkmıştır. Bu çalışmada en çok arsa alımlarının gerçekleştirilen platformlardan birisi olan Sandbox’un, kabul şartı ile platforma girişe onay veren “kullanım şartları” örneklem olarak alınmıştır. Bu bağlamda genel olarak sanal arsaların hukuki niteliği, İslam hukukunun mülkiyet ve akit teorisi çerçevesinde ele alınarak incelenecektir.

¹ Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK), *Sanal Gerçeklik Teknolojisi ve Gelecek Öngörülleri Araştırma Raporu* (Ankara: BTK, 2022), 35.

² Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK), *Metaverse ve NFT Tehditler ve Fırsatlar Araştırma Raporu* (Ankara: BTK, 2022), 7.

³ Arzu Kılıç, “Aybars Dorman: ‘Metaverse’ İnternetin Ötesi mi”, *Bilişim Kültür Dergisi* 1/4 (Ocak 2022), 61-63.

⁴ Zeliha Tekin, *Metaverse 101 Paralel Evren* (İstanbul: Scala Yayıncılık, 2022), 29, 30.

⁵ Tekin, *Metaverse 101 Paralel Evren*, 99, 100.

1. Metaverse Platformlarından Arsaların Hukuki Niteliği

Metaversenin özelliklerinden birisi kullanıcılarına metaversede değer üretebilmelerini sağlayacak alanlar sunmasıdır. Metaversede sahip olunan ve üretilen tüm öğeler NFT formatındadır. NFT'ler, bu oluşturulan dijital varlıkların sahibinin kim olduğuna dair kanıtı gösterir ve bu dijital varlıkların fiyatlandırılmasını sağlar.⁶ Açılımı “Non Fungible Token” olan NFT'yi Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi “Nitelikli Fikrî Tapu” şeklinde terimleştirmiştir.⁷

NFT'ler, dijital formda olan veya bu forma dönüştürülebilen fikri sınai bir ürünü veya bir varlığı temsilen üretilmektedir. NFT gerçek ya da dijital bir varlığın benzersiz olduğunu ve bu nedenle birbiri yerine geçemeyeceğini onaylayan blokzincir adı verilen dijital defterde depolanan bir veri birimidir.⁸ Kripto para cinsi olarak da ifade etmenin mümkün olduğu NFT'nin diğer kripto para türlerinden farkı, bir varlığı temsil etmesidir. Örneğin dijital ortamda bulunan ve bir kişinin mülkiyetine ait olabilen metalar, NFT sınıfına girebilmektedir. NFT'ler bu anlamda bir kripto paradan çok bir meta ya da bir ürün olarak değer görmektedir.⁹ NFT'ye İslam hukuku açısından bakıldığında zaman kıyemî bir malı temsil ettiği söylenebilir. NFT kıyemî bir malı temsilen çıkartıldığına göre, kişinin mal varlığı değeri olarak kabul edilip edilmeyeceği hukuk düzenleri tarafından ele alınması gereken bir konu olmuştur. İngiltere'de bir davada NFT'nin ihtiyati tedbir yoluyla dondurabilecek bir mülk olduğu kabul edilmiştir.¹⁰ Singapur mahkemelerinde de bir NFT'nin satışını durdurmak için ihtiyati tedbir kararının alınması, NFT'ye dijital varlık olarak geçerli bir mülkiyet biçiminin tanındığını göstermektedir.¹¹

NFT'ler blokzincire iki şekilde depolanmaktadır. Birincisi içeriğin doğrudan blokzincirde depolanmasıdır. Fakat bu yöntemin –şu an uygulamada– çok yaygın olmadığı ifade edilmektedir. İkincisi NFT'ye dönüştürülen varlığın bulut gibi blokzincir dışında bir yerde depolanması ve varlığa işaret eden koda bağlantı verilerek varlığın konumunun blokzincir üzerinde tasarlanmış akıllı sözleşmeye kaydedilmesidir.¹² NFT'lerin çoğunluğunun bulut sistemi gibi blokzincir dışında bir yerde saklandığı göz önüne alınırsa, NFT'nin sahipliğinin devamlılığı sisteme güveni zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle link ile NFT konusu eserin örtüşmesi, linke her zaman ulaşılabilmesi, linkin eser sahibi, alıcı, platform gibi herhangi biri tarafından değiştirilmemesi gerekir. Aksi halde NFT'nin hiçbir anlamının kalmayacağı uzmanlar tarafından dikkat çekilen noktalar dandır. Çünkü link çalışmazsa neye ilişkin NFT alındığı bilinemeyecektir.¹³

⁶ BTK, *Metaverse ve NFT Tehditler ve Fırsatlar Araştırma Raporu*, 8.

⁷ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (CCDDO), “NFT'nin Türkçe Karşılığı Belli Oldu” (Erişim 20 Şubat 2023).

⁸ Türkiye Bilişim Vakfı (TBV), *Non-Fungible Token (Nitelikli Fikri Tapu Raporu)* (Ankara: BTK, 2022), 7.

⁹ BTK, *Metaverse ve NFT Tehditler ve Fırsatlar Araştırma Raporu*, 15.

¹⁰ The Art Newspaper, “NFTs recognised as 'legal property' in landmark case” (Erişim 01 Ekim 2022).

¹¹ Fortune, “Singapore courts blocked a Bored Ape NFT from sale, setting precedent for protecting the digital assets as legal property” (Erişim 29 Eylül 2022).

¹² TBV, *Non-Fungible Token*, 50.

¹³ Erdem Türkeul, “Fikri Haklar Yönünden NFT Sözleşmeleri ve Hukuki Sorunlar” *Metaverse, NFT ve Hukuki Sorunlar* İstanbul Barosu (Erişim 04 Ekim 2022)

NFT'lerin çoğunluğunun blokzincire entegre olmayan NFT'ler olduğu dikkate alınrsa, bulut sisteminde depolama ana bilgisayara bağlı olduğu için depolananlar üzerinden, sahibine en geniş yetkiyi veren tam mülkiyet hakkı tanımlanamayacaktır.¹⁴ Aksi kararlaştırılmadıkça, NFT satın almakla blokzincire bu jetonun mevcut sahibi olarak kaydedilme ayrıcalığı alıcıya, 3. kişilere karşı şahsi, sınırlı, münhasır olmayan bir kullanım hakkı şeklinde NFT'nin sahibi olduğunu bildirme imkanı vermektedir. Fakat NFT'nin satışıyla birlikte alıcının hangi hakları kazanacağına satıcı karar vermektedir.¹⁵ Metaverse platformlarında satışa sunulan arsalar da dijital varlığın NFT'sidir ve bu arsalar üzerinde sahiplik hakkı diğer varlıklar gibi platformların kullanıcı sözleşmesi ile belirlenmiştir.

The Sandbox, Decentraland gibi metaverse platformlarında NFT arsaları sınırlı parcellerde üretilir. Bu platformlarda arsa sahibi olanlar arsalarının üzerinde ev, konser, sergi alanı gibi yapılar inşa edebilmekte ve yapılarda çeşitli etkinlikler düzenleyebilmekte, örneğin reklam sözleşmesi yapabilmektedir. Bu platformlar yatırımcılarına, NFT üzerinde ekleme yaparak birçok hukuki ilişki tesis etme imkânı sağlamaktadır. Bu şekilde kişi metaverse platformlarından satın aldığı landlar üzerinden pasif gelir elde edebilmekte, kullanım şartlarının izin verdiği kadarı ile satın alınan arsaların menfaatinden faydalanabilmektedir.¹⁶ Fakat metaversede edinilen varlıklara sahip olmanın platformlarının kullanıcı sözleşmesinin izin verdiği çerçevede gerçekleşeceği göz önüne alınrsa, tek başına NFT metaverse evreninde gerçek dünyada olduğu gibi tam mülkiyet hakkını vermeyeceği söylenebilir. Çünkü bu sözleşme şartları uyarınca, varlıkların kontrolü metaverse platformlarına aittir.¹⁷

Meta evrende varlıkların yönetimini, evrene giriş için genelde çoğu kişinin okumadan onayladığı kullanım şartları belirlemektedir. Kullanım şartları, platformu kullanacak olanlar için tek taraflı yaptırımı içeren şartları barındırmaktadır. Örneğin platform, kullanım şartlarında koşullara uymayanın metaverileri denetleme ve/veya silme hakkını saklı tuttuğunu ifade eder. Buna göre bu platformların kullanıcı şartlarına dayanarak, dijital varlıkları bağlı oldukları NFT'lerden ayırıp sahip olunan unsurları silebileceği anlama gelmektedir.¹⁸

Sanal arsa satın alım işlem ile birlikte gelen NFT'ye sahip olunur. Fakat sadece NFT yasal açıdan metaverse platformlarındaki varlıkların mülkiyetini veya onun kontrol hakkını tam olarak verip vermeyeceği ise hukuki açıdan değerlendirilmesi gereken bir konudur. Bütün bu açılardan meta evrendeki sanal arsaların mülk niteliği İslam hukukunun mülkiyet teorisi açısından ele alınıp değerlendirilecektir.

¹⁴ TBV, Non-Fungible Token, 25

¹⁵ TBV, Non-Fungible Token, 56

¹⁶ Ekrem Can Narin - Duygu Belen Cumhuriyet, "Metaverse Evreni ve Sanal Arsa Satışlarına Hukuki Bakış" (Erişim 04 Ekim 2022).

¹⁷ The Conversation, "Can You Truly own Anything in The Metaverse? A Law Professor Explains How Blockchains and NFTs don't Protect Virtual Property" (Erişim 10 Ekim 2022).

¹⁸ Sandbox Kullanım Şartları, "Bu koşullara uymayan meta verileri denetleme ve/veya silme hakkını saklı tutarız." (Erişim 10 Ekim 2022).

2. İslam Hukuku Açısında Metaversede Arsa Alımlarının Hukuki Niteliği

İslam hukukunda, hukuki ve maddi değeri olan, kullanılabilen her şey mal varlığı değeri olarak kabul edilir. Buna göre hukuki açıdan bir şeyin mal kabul edilmesi için onun değerli, elde edilebilir ve meşru bir kullanıma sahip olması gerekir.¹⁹ Bütün bu açılardan metaverse arsaların bir mal varlığı değeri olup olmadığı ele alınarak değerlendirilecektir.

2.1. Metaversede Arsaların Mal Niteliği

Lügatta mal malik olunan her şey olarak tanımlanmıştır.²⁰ Mal şâri' tarafından tanımlanmış dini bir kavram olmadığından nelerin mal kabul edileceği ictihada konu olmuş ve bu bağlamda üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. Birinci görüş, bir şeyin mal olarak tanımlanabilmesi için maddi ve fiziki bir varlığa sahip olmasını şart koşmuştur. Bu görüşe göre fiziki varlığı olmayan haklar ve menfaatler mal tanımlaması dışındadır. Bu görüş Hanefi hukukçularına aittir.²¹ Mecelle'de mal, menkul veya gayrimenkul ihtiyaç vakti için biriktirilmesi mümkün olan insan tabiatının meylettiği şey olarak tanımlanmıştır.²² Bu tanıma göre bir şeyin mal tanımına girebilmesi için insanların fayda üretmesi noktasında ticari örfte bir değer taşıması ve o şeyin müstakil olarak fiziki bir varlığa sahip olması gerekir. Hanefî mezhebinin bu hâkim görüşüne göre mal, fiziki özelliği olan ile sınırlıdır. Dolayısıyla fiziki özelliği olmayan hiçbir şey mal olarak kabul edilmez. Hanefiler insanların mubah olsun olmasın şer'an mutad olarak faydalandığını mal tanımlaması içine aldıkları için bunların arasında hukuken tanınan ve korunan mal mütekevvim mal şeklinde isimlendirmişlerdir. Cumhur fukaha ise meşru olarak faydalanılan şeyi mal tanımlaması içinde yer verdikleri için ikinci bir ayırım yapmaya gerek görmemişlerdir.²³ Mütekevvim mal, faydalanılması mubah ve sahip olunan bir maldır. Örneğin denizdeki balık mütekevvim değildir. Ne zamanki avlanırsa o zaman sahip olduğu için mütekevvim mal olur.²⁴ Mütekevvim malda mal telef olduğu takdirde telef eden onu malikine tazmin eder, akitlerde akdin mahallidir. Gayri mütekevvim mal ise hukuken tanınmadığı için akitlerde mahal olmaz.²⁵

İkinci görüş malın eşya ile birlikte menfaati de içine aldığını kabul etmektedir. Buna göre insanlar arasında örfen bir değer ifade eden her şey şer'an da maldır.²⁶ İmamı Şâfiî malı, satılabilecek değeri olan telef edildiği takdirde tazmin edilebilen olarak tanımlar.²⁷ Hanbelî mezhebinde mal, acil ihtiyaç veya zaruretten kaynaklanmayan, kanunen izin verilen bir menfaatin var olduğu şeydir. Faydası olmayan bir şeyin alışverişi sahih değildir.

¹⁹ Muhammad Ayub, *Understanding Islamic Finance* (England: John Wiley & Sons Ltd, 2007), 101.

²⁰ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ* (Kahire: Dârü'l-Hadis, 2008/1429) 1565.

²¹ Muhammed Emîn İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvaz (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 7/10.

²² Küçük Ali Haydar Efendi, *Dürrerü'l-hukkam şerhu Mecelleti'l-ahkam* (Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003/1423), 1/115.

²³ Muhammed Osmân Şübeyr, *el-Medhal ila fihki'l-muamelati'l-maliyye: el-mal el-milkiyye el-akd* (Amman: Dârü'n-Nefâis, 2009), 86.

²⁴ Ali Haydar Efendi, *Dürrerü'l-hukkam şerhu Mecelleti'l-ahkam*, 1/116.

²⁵ Şübeyr, *el-Medhal ila fihki'l-muamelati'l-maliyye*, 88.

²⁶ Muhammed Fethî ed-Düreyn, *Buhusu mukarene fi'l-fihki'l-İslâmî ve usulühü* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2008), 2/59.

²⁷ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi kavâ'id ve fîrû'i fihki's-Şâfi'iyye* (Beyrut: Dârü'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1983), 327.

Mebî' ya bir mal ya da mutlak olarak mubah bir fayda veya malın hem aynını hem de menfaatini kapsayandır.²⁸ Mâlikî mezhebine göre mal mülk edinilebilen, diğer insanlardan ayrı olarak hâkimiyet kurabildir.²⁹ Bu görüşlere göre mal, kendisi ile zaruret dışında da faydalanılması mubah olan ayn ve menfaattir.³⁰

Üçüncü görüşe göre mal menfaat ile birlikte hakları da kapsar.³¹ Osmanlı Usul-i Muhakematı Hukuk Kanununun 64. maddesinde aynların, menfaatlerin ve hakların mal sayılacağı ifade edilmektedir.³² Yerleşik olan bu görüşe göre mal hem aynı, hem menfaati hem de hakları içine almaktadır. Şer'an kişi ile şey arasında faydalanmada, tahsis etmede bir bağlantı kurulabiliyorsa ve insanlar açısından bir değer ifade ediyorsa mülkiyetin unsurları tamamlanmış olur. Hakkı da mal kapsamı içine alan fakihler açısından şufa hakkı, irtifak hakları gibi şer'an itibar edilen maslahatlar da maldır.³³ Bu ayrıma karşılık hakkın ayn, deyn, menfaatin konusu olduğu için ayrıca mal içindeki bir sınıflandırmada yer almasının bir anlamı olmadığını savunan diğer bir görüş vardır. Bu nedenle bu görüş ayrımı klasik kaynaklarda olduğu gibi ayn ve menfaat şeklinde yapmaktadır. Fiziki olarak gerçekliği olmayan fakat var olan hakları ise hak içinde değil de modern hukukta olduğu gibi gayri maddi varlık veya manevi haklar içinde tanımlanabilirliği görüşündedirler.³⁴ Hasan Hacak hakkın mal olarak ele alınmasının yanlış bir taksim olduğunu belirtir. Mal hakkın konusudur. Hak kendisi ayrıca bir mal değildir. Klasik kaynaklarda hakkın mal şeklinde kabulüne dair bir ayrımın olmadığına işaret eder.³⁵

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte dijital pazarının genişlemesi İslam hukukunda "maddi-gayri maddi", "adi - nitelikli", "fitri - gayri fitri" şeklinde mal ile ilgili sınıflandırmaları çeşitlendirmiştir.³⁶ Malın kapsamı içinde hakların ayrı bir sınıf olmadığı görüşünde olan fakihler, genel olarak İslam hukukunda malların maddi ve gayri maddi şeklinde ayrılabilirliği görüşündedir.³⁷ Manevi haklar, maddi olmayan şeyler üzerinde hâkimiyet tesis edilen haklardır. Bu haklar mülkiyetin özel bir çeşidi sayılır. Sahibine onun üzerinde faydalanma ve tasarruf yetkisi verir.³⁸ Ali Muhyiddin Karadağ, manevi hakların tam mülkiyetin çeşitlerinden birisi olduğunu belirtir. Manevi mallarda genel manası ile menfaat içine girmektedir. Buradaki menfaat icâre, iâre

²⁸ Buhûfî, *Keşşâfî'l-kinâ' 'an (metn)'l-iknâ'* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983), 3/ 152.

²⁹ İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât* (Huber: Dâru İbn Affan, 1997), 2/32.

³⁰ Şübeyr, *el-Medhal ila fikhî'l-muamelati'l-maliyye*, 69.

³¹ Nihat Dalgın, "İslam Hukukuna Göre Satım Sözleşmesi Açısından Mal Kavramı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/11 (1999), 104,106.

³² Fahri Demir, *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 30.

³³ Şübeyr, *el-Medhal ila fikhî'l-muamelati'l-maliyye*, 75.

³⁴ Hacı Mehmet Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerin Zekatı" *Tarihte ve Günümüzde Zekat Uygulamaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat Tic. A. Ş., 2017), 585.

³⁵ Hacak, *İslâm Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi*, 156.

³⁶ Ahmet Bayraktar, "İslam Ticaret Hukuku Açısından Mal Kavramının Tasnifine Yeni bir Yaklaşım", *Eski-yeni* 32 (Bahar 2016), 117.

³⁷ Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerin Zekatı". 574.

³⁸ Ali Haffif, *el-Milkiyye fi'ş-şeriatî'l-İslâmiyye maa mukarenetiha bi'l-kavanini'l-Arabiyye* (Kahire: Darü'l-Fikri'l-Arabi, 1996), 14.

gibi bir başka şahsın ayn üzerinde sahip olduğu menfaat değildir. Buradaki menfaat daimidir, hak mahalli devam ettiği müddetçe menfaatin varlığı kesindir.³⁹

İslam hukukunda malın tanımlaması ile ilgili icthadları değerlendiren Muhammad Wohidul Islam'ı, mal kavramına yönelik analizinde bir şeyin mal olarak kabulü için icthadlarda üzerinde durulan bazı şartları tespit etmiştir.⁴⁰ Bu tespitten hareketle meta evrendeki arsaların bir mal niteliğinin olup olmadığı değerlendirmeye alınacaktır.

Birincisi, bir şeyin mal olarak tanımlanabilmesi için insanlar tarafından arzu edilebilir olması ve bunun için ise bir değer üretmesi önceliklidir.⁴¹ Modern ekonomide bir malın ekonomik değer ifade etmesi için emek, fayda, kıtlık gibi unsurların etkililiği üzerinde durulmuştur.⁴² Bir metanın değerini, üretiminde harcanan gerekli emek zamanı veya miktarı belirleyeceği görüşü bir malın değerini belirlemede emek unsurunu öne çıkartmaktadır.⁴³ Bir görüş de bir malın değerinin ondan faydalanma yani kullanım değeri ile ölçülebileceği yönündedir. Marjinal fayda savına göre ise bir malın değeri o malın son biriminin yararıyla belirlenebileceğidir. Örneğin bol su kaynakları bulunan bir köyde su değersizdir. Fakat ıssız bir çölde bir kova su çok değerlidir.⁴⁴ Bu değer paradoksu veya elmas-su paradoksu olarak nitelendirilen teoriye temel oluşturmuştur. Elmas ve su çelişkisinden hareket eden iktisatçılar açısından kıtlık unsuru da bir malın değerini belirlemede öncüllerden birisidir.⁴⁵ Emlak piyasası açısından konuyu değerlendirenler, her metaverse platformunun kendi alanı içinde dünyayı parselleyerek satışını gerçekleştirdiğinden hareketle farklı platformlarda aynı alanın satışa sunulmasının bu arsalarda kıtlık unsurunu oluşturmadığından arsaların teklifi yönü ile değerlendirilmesinin beklenemeyeceği şeklinde görüş ifade etmektedirler. Yatırımcılarının, bu sanal arsaların bu yönüyle bir değer kazanarak malvarlığı değerinin artırabilecekleri şeklinde bir yanılgıya düşebilecekleri yönünde uyarıldıkları görülmektedir.⁴⁶ Diğer taraftan ise metaverse platformu kendi içinde sınırlı sayıda tutarak satışını gerçekleştirmesi yönü ile de sanal arsaların kendi evreni içinde bir değer ifade edebileceğinin de belirtilmesi gerekir.

İkincisi sahip olunabilir olmasıdır. Bu da mal üzerinde tam bir hakimiyeti gerekli kılar. Bir şeyin tam mülkiyet tanımlamasına girebilmesi için faydalanma ve onun üye-

³⁹ Ali Muhyiddin Karadağı, *el-Mukaddime fi'l-mal ve'l-iktisad ve'l-milkiyye ve'l-ak: dirase fihkiye kanuniyye iktisadiyye* (Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 2010), 249.

⁴⁰ Muhammad Wohidul Islam, "Al-Mal: The Concept of Property in Islamic Legal Thought", *Arab Law Quarterly* 14/4 (1999), 365.

⁴¹ Özgünlaw, "Yeni kurulan Metaverse Derneği'nden ilk uyarı: Sanal arazilerden uzak durun" (08 Ekim 2022).

⁴² Mustafa Gözen, "Değer ve Değerleme Hakkında Kavramsal ve Kuramsal Bir Çalışma", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 22/2 (2019), 380.

⁴³ Allaattin Bilgi, *Marx - Engels Ekonomi Politik Sözlüğü* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1992), 53, 54.

⁴⁴ Orhan Hançerlioğlu, *Ekonomi Sözlüğü Ekonomi Terimleri ve Ekonomi ile İlgili Ticaret ve Hukuk Terimleri* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 54.

⁴⁵ Erdal M. Ünsal, *Mikro İktisat* (Ankara: İmaj Yayınları, 2007), 146,147.

⁴⁶ Emlak Dergisi, "Metaverse Evreninden Arsa Alınır mı, Alınırsa Değer Kazanır mı?" (Erişim 05 Ekim 2022).

rinde tasarrufta bulunma hakkının sadece malikine ait olması gerekir. İslam hukukunda mülkiyet, sahibine, şer'an caiz olan tasarrufların bütün çeşidi ile mahallinde istediği gibi tasarruf etme, faydalanma hakkı verir.⁴⁷ Buna göre başka birisi malikinden izinsiz maldan faydalanmaya kalkarsa, mal sahibinin o kişiyi bu davranıştan engelleme hakkı vardır.

Kiyamî token / jeton olarak tanımlanabilecek NFT'ye sahip olan onu satma hakkına da sahiptir.⁴⁸ Satın alınan üzerinde yatırımcı/kullanıcı, platformunun izin verdiği süre boyunca varlığa erişilebilir. Fakat meta evrende bir arsanın NFT'sine sahip olmak, bu arsa üzerinde sadece malikine tanınan tam tasarruf hakkının verildiği anlamına gelmemektedir. Çünkü bir şeyin NFT'sine sahiplik, eserin kendisini değil, sadece eseri işaret eden kodu, metaveriyi elinde bulundurmaya ifade eder. Bu nedenle dijital kod veya meta veri olarak tanımlanabilecek NFT, eserin mali hakları üzerinde tasarruf hakkını tek başına tanımlamamaktadır. Çünkü NFT ile satın alınan arsalar metaverse platformunda yer almaktadır ve platformdan faydalanma hakkı kullanıcı sözleşmesi ile sınırlandırılmıştır.

Üçüncüsü depolanma özelliğine sahip olmalıdır. Bu Hanefî ictihadına göre mal tanımıdır. Mezheplerin mal ile ilgili görüşlerinin açıklandığı kısımda değinildiği gibi Hanefîler mal ile insanın meyletmesi, örfe ve adeten faydalanabilir olması, ticari örtfe bir değer taşınması şartı ile birlikte ihtiyaç vakti için biriktirmenin mümkün olduğu mevcut maddi bir ayn olma unsurunu da koymuşlardır.⁴⁹ Bu tanıma göre gayri maddi varlıklar mal değildir. Cumhur fukaha ise bir şeyi kendisine mal etme ve başkalarını ondan men etme hakkı veren, kişinin kendisine mahsus kıldığı faydalanılabilir unsuru taşıyanları mal tanımına dâhil ettiği ifade edilmişti.⁵⁰ Bu ictihada göre bir şey üzerinde kişi kendisine onu mal ediyor ve başkalarını ondan men ediyorsa bu şey ister eşya ister sadece menfaat olsun mal kabul edilmektedir. Cumhurun mal tanımlamasındaki bu geniş kavramsal içerik ile gayri maddi varlıklar da mal tanımına dâhil edilmiştir. İslam Fıkıh Akademisi 43. oturumunda gayri maddi varlıklar üzerindeki hakların da şâri' koruması altında olduğunu ve bu hakların ihlal edilemeyeceğini hükme bağlamıştır.⁵¹ İslami Finansal Kurumlar Örgütü (AAOIFI), finansal haklar ve finansal hakların nasıl kullanıldığı ve devr edildiğine dair 42. standardı da maddi olmayan bu hakları tanıdığından dolayı şer'î olarak da bu hakların ihlalinin caiz olmadığını belirtir.⁵² Bu tanımlamalara göre meta evrendeki varlıklar da gerçek dünyada fiziki varlıkları olmamakla birlikte meta evrende bir değer ifade etmesi yönü ile gayri maddi varlık olarak mal tanımlaması içine

⁴⁷ Abdüsselam Davud Abbadi, *el-Milkiyye fi ş-şeriatil-İslâmiyye : tabiatuha ve vazifetaha ve kuyuduha dirase mukarene bi'l-kavanin ve'n-nüzumi'l-vaz'iyye* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 266.

⁴⁸ Arda Altınok, "Gayri Misli Kripto Varlıklara (NFT- Non-Fungible Tokens) İlişkin Telif Hakkı Sorunları", *TBB Dergisi* 161 (2022), 267-268.

⁴⁹ Osmân b. Alî ez-Zeylaî, *Tebyünü'l-ḥakā'ik fi şerhi Kenzi'd-dekā'ik* (Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1313), 5/234.

⁵⁰ Ali Haff, *el-Milkiyye fi ş-şeriatil-İslâmiyye maa mukarenetiha bi'l-kavanini'l-Arabiyye* (Kahire: Darü'l-Fikri'l-Arabi, 1996), 41.

⁵¹ Islamic Fiqh Academy, *Resolutions and Recommendations of the Council of Islamic Fiqh Academy*, 'Resolution No 43 (5/5) (Jeddah: Islamic Research and Training Institute Islamic Development Bank, 2000), 89.

⁵² İslamic Financial Institutions, *Shari'ah Standards 'Shari'ah Standard No. (42)* (Manama: Organization for Islamic Financial Institutions, 2015), 1045.

dâhil edilebilir. Fakat mal üzerinde tam mülkiyet hakkının tanımlanabilmesi için mülkten yararlanmak ve başkalarının mülke izinsiz girmesini veya mülke müdahale etmesini önlemek mal sahibine özgü olması gerekir. Lisans sözleşmelerinde bu tam olarak gerçekleştiği söylenemez. Çünkü sözleşmenin konusu üzerinde satın alanın, ruhsat ve imtiyaz sahibinin bir dereceye kadar kontrol hakkı vardır. İslam hukuku açısından sınırlı da olsa bu kontrol hakkı, lisans sözleşmesinin konusu üzerinde tam tasarruf hakkının varlığındaki belirsizliği ortaya çıkarmaktadır.⁵³ Meta evrendeki arsalar üzerinde kullanıcı sözleşmeleri bağlamında tanınan, sınırlı lisans hakkıdır. Buna göre meta evrendeki varlıklar mal olarak tanımlansa da bunların üzerinde tam tasarruf hakkının bulunmadığından, kişinin sadece kendi mülkiyetinde var olan bir malvarlığı değeri içine dâhil edilemeyeceği söylenebilir.

Dördüncüsü, müçtehitlerin bir şeyin mal kabul edilmesi ile ilgili ortak unsuru faydalı olmasıdır. Karadaği, bir şeyin mal tanımlamasına girmesi için mezheplerin uzlaştığı unsurun, insanlar arasında bir değer atfedilmesi ve örfe göre bir menfaat elde edilmesi olduğunu ifade eder. Buna göre her ayn veya maddi değeri olan her hak veya örfen fayda elde edilen her menfaat mal olarak kabul edilebilir.⁵⁴ Bir kişi eğer metaversede faaliyet göstermek, o evrene iş dünyasını taşımak istiyorsa kişi için bir fayda üretiyor da denilebilir. Özellikle meta evrende vakit geçirenler, kendi ürünlerini bu sanal âlemde tanıtmak isteyenler açısından bir faydayı ortaya koyması ile talep edilir bir yönü vardır. Bu yönünün, mal olması ile ilgili bu unsuru karşıladığı da söylenebilir.⁵⁵ Buna karşılık kişi kendi maddi malvarlığındaki artışını amaçlayarak meta evrenden arsa alıyorsa o zaman tek taraflı riskin üstlenildiği, içinde birçok belirsizliklerin yer aldığı sınırlı kullanıcı hakkının devrinin olduğunun da bilinmesi gerekir. Bu anlamda satın alan için elde edilen bir fayda varsa bunun ne kadar kalıcı olacağı kullanıcı sözleşmesinin sınırları ile belirlenmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde İslam hukukunda, bir şey faydalanılsa da kontrol edilemiyorsa, kontrol edilebilse de kullanılamıyorsa o mal olarak sınıflandırılmaz.

2.2. Metaversede Arsaların Mülkiyet Niteliği

Kanunun insan ile mal arasında kurduğu bağlantı mülkiyettir. Bu bağlantı malı kişiye bağlar. Bu bağ kişiye tasarrufa mani bir durum olmaması halinde mal üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunma hakkı verir.⁵⁶ Cürcânî fukahânın istilâhında mülkiyeti, kişi ile mutlak olarak kendilerinin tasarruf ettiği başkalarının tasarrufunu engelledikleri eşya arasında kurulan şerî bağlantı olarak tanımlar.⁵⁷ Klasik kaynaklarda eşya ve insan arasında en güçlü yetkiyi veren hak milk ile ifade bulmuştur.⁵⁸⁵⁹ Hacak'ın belirttiği gibi İslam

⁵³ Engku Rabiah Adawiah Engku Ali, "Re-Defining Property and Property Rights In Islamic Law of Contract", *Jurnal Syariah* 11/2 (2003), 54, 55.

⁵⁴ Karadaği, *el-Mukaddime fi'l-mal ve'l-iktisad ve'l-milkiyye ve'l-akd*, 24.

⁵⁵ Cemil Liv, "İslâm Hukuku Açısından NFT ve Metaverse Ürünlerin Satım Sözleşmesine Konu Olması", *Den Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 22/2 (2022), 1077, 1078.

⁵⁶ Vehbe Zuhayli, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu* (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1985), 4/56.

⁵⁷ Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rifât* (Kahire: Dârü'l-Fazile, ts.) 193.

⁵⁸ Ali Bardakoğlu, "Hak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 15/141.

⁵⁹ Mustafa Ahmed Zerka, *el-Fikhü'l-İslâmî fi sevbihî'l-cedid : el-medhalü'l-fikhiyyü'l-âm* (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1998), 333.

hukukçuları milki eşya üzerinde sahibine tam tasarruf yetkisi veren hakkı tanımlamak için kullanmışlardır.⁶⁰ Klasik kaynaklarda milk kavramının içeriğine yönelik tanımlamaları inceleyen Halit Çalış tariflerde “ihtisâs” ve “hâciz” kelimelerine yer verilmesinin sırf sahibine ait bir hak olduğunu belirtmek ve tariflerde geçen intifa ve tasarruf kavramlarının da milkin milk sahibine milkin konusu üzerinde her türlü yetkiyi verdiğini ifade etmek için kullanıldığını belirtir.⁶¹

Bütün bu değerlendirmeler bağlamında tam milkin birinci unsuru, milk sahibine eşya üzerinde mutlak bir tasarruf kudretini vermesi olduğu söylenebilir. Tasarruf yetkisinin milk olabilmesi için milk, sahibinin doğrudan kendisine ait olup, doğrudan kazanılmış olması gerekir. Milk sahibi bu tasarrufunu kullanırken herhangi bir şekilde bir başkasının rızasına ihtiyaç hissetmemeli, istediği şekilde milkinin üzerinde -kanuni sınırlar çerçevesinde- tasarruf edebilmelidir.⁶² İkinci unsur, herkese karşı ileri sürülebilir niteliğidir.⁶³

Milkin bu iki temel unsuruna göre milk sahibi bu tasarrufunu kullanırken herhangi bir şekilde bir başkasının rızasına ihtiyaç hissetmeden istediği şekilde milkinin üzerinde -hukukun izin verdiği sınırlar içinde- tasarruf edebilmelidir.⁶⁴ Bu açıdan meta evrende arsa alımlarına bakıldığı zaman platformun bir yazılım olması ile yazılımın güncelleme hakkını yazılım sahiplerinin elinde tuttuğunun bilinmesi gerekir.⁶⁵ Bu da yeni bir güncelleştirmede metaversede alınan alanın durumunu belirsiz kılabilir. İkinci olarak da kullanıcı sözleşmesinde bazı şartların ihlali nedeni ile platforma girişin engellenebileceğidir. Bu da metaversede satın alınan alanda tam mülkiyet hakkının oluşmadığı anlamına gelir. Bir noktada arsanın geleceğinin platform yetkililerinin sübjektif değerlendirmelerine bağlı kılıldığı görölmektedir.⁶⁶

⁶⁰ Hasan Hacak, *İslâm Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2000), 148

⁶¹ Halit Çalış, “İslâm Hukuku Literatüründe Eşya Hukukunun Temel Kavramları ve Konu ve Kapsam Açısından ‘Milk’ Terimi” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 2 (2003), 188.

⁶² Hasan Hacak, “Milk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/ 62, 63

⁶³ Hacak, *İslâm Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000), 158,159.

⁶⁴ Hacak, *İslâm Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi*, 155.

⁶⁵ Sandbox Kullanım Şartları, “TSB'nin Yazılımı herhangi bir zamanda ve tamamen kendi takdirimize bağlı olarak güncelleyebileceğini ve bu Koşulların tüm güncellenmiş sürümler için geçerli olacağını kabul edersiniz.” (Erişim 16 Ekim 2022).

⁶⁶ Sandbox Kullanım Şartları “ TSB her zaman kendi takdirine bağlı olarak herhangi bir Varlık ve/veya Oyunu kabul etme veya reddetme hakkına sahiptir.” “Şirket, herhangi bir Kullanıcı İçeriğini yedeklemekle yükümlü değildir ve Kullanıcı İçeriğinizin herhangi bir zamanda önceden haber verilmeksizin silinebilir. İsterseniz Kullanıcı İçeriğinizin kendi yedek kopyalarını oluştırmaktan ve korumaktan yalnızca siz sorumlusunuz.” “Varlıkları ve Oyunları önceden bildirimde bulunmaksızın, herhangi bir nedenle veya hiçbir sebep göstermeksizin Hizmetlerden tamamen veya kısmen kaldırma hakkımızı saklı tutarız. Bu Koşullar uyarınca bir kullanıcıyı feshetme hakkımızı sınırlamadan, ihlal faaliyeti hakkında bilgilendirilen ve/veya Varlıkları ve/veya Oyunları Hizmetten çıkarmış olan herhangi bir Hizmet kullanıcısının hesabını feshetme hakkımızı saklı tutarız. Ayrıca, Varlıkların ve/veya Oyunların uygun olup olmadığına karar verme ve fikri mülkiyet hukuku ihlalleri dışındaki ihlaller için bu Koşullara uyma hakkını saklı tutarız.” “Hizmetleri size sunduğumuz şekliyle, yalnızca bu Koşullarda belirtildiği şekilde kullanmanız için size sınırlı, münhasır olmayan, alt lisansı verilemeyen ve devredilemez bir lisans veriyoruz”, “TSB, herhangi bir zamanda ve bildirimde bulunmaksızın, Hizmetlerin tamamını veya bir kısmını değiştirme veya sunmayı durdurma hakkını saklı tutar. TSB, kendi takdirine bağlı olarak ve herhangi bir zamanda, Sandbox'a erişim talep eden herkesi reddedebilir, Varlıklar ve Oyunlar oluşturma ve/veya yükleme haklarınızı feshedebilir ve/veya herhangi bir

Metaverse platformlarının, oldukça yüklü bir meblağ ile satın alınan sanal arazilerin üzerindeki kullanma ve bunlara erişme imkânını sona erdirmeye hakkını saklı tutması veya bunlar üzerinde tasarruf hakkını kendi takdirine bağlı kılması, milkin unsuru olan kişinin mülkiyeti üzerinde –kanunun izin verdiği sınırlarda- istediği gibi tasarruf ve üçüncü bir kişiyi mülkiyetinin tasarrufundan engelleme hakkının tam olarak gerçekleşemediği söylenebilir.⁶⁷ Bütün bunlar gösteriyor ki metaversede satın alınan arsa üzerinde gerçek dünyada yer aldığı şekli ile tam bir mülkiyetin tanımlanamayacağıdır. Çünkü arsa üzerinde tasarruf hakkı mülkiyet hukukuna göre değil satın alınan metaverse platformlarındaki kullanıcı şartlarına bağlı kılınmıştır.

2.3. Metaverse Arsalarn Akdin Konusu Olması

İslam hukukunda akit konusundaki ayrıntılar ile birlikte genel olarak mebi'nin mevcut, elde edilebilir, değerli, kullanıma uygun, mülkiyeti, teslimi, tasarrufu mümkün ve satıcının sahipliğini ve riskini taşıyor olması gerekir. Mevcut olmayan bir şey satılmışsa karşılıklı rıza bile olsa İslam hukukuna göre akit geçerli değildir.⁶⁸ Satım akdi sırasında akdin mahallini oluşturan mal bulunmuyorsa ve gelecekte bulunup bulunmayacağı meçhul ise bu ma'dumun satışı olarak isimlendirilmiştir. İslam hukukuna göre ma'dumu konu edinen bir satım akdi batıldır.⁶⁹

Ma'dumun satışını batıl kabul eden İslam hukukçuları daha çok satışın garar içerdiği üzerinde durmuşlardır.⁷⁰ Garar “akibeti gizli olan”⁷¹, “elde edilmeyeceği bilinmeyen”⁷², “var olup olmadığına dair bir ihtimali olmayan”⁷³ “mevcut veya ma'dum olsun teslimine güç yetirilemeyen şey” olarak tanımlanmıştır.⁷⁴ İbn Teymiyye (öl. 652/1254) garar satışlarında, kumar ile ortaya çıkabilecek düşmanlık, buğz gibi mefsedetlerin mevcudiyetinden hareketle garar içeren bir akdi kumara benzetmiştir.⁷⁵ Nevevî (öl. 676/1277), garar içeren alışverişle ilgili olarak sınırlandırılmayacak kadar birçok konunun girdiğini belirtir. Ma'dûm, tesliminde takdir edilemeyen, satın alanın mülküne geçmeyen şeyler; sudaki balığın satılması, hayvanın memesindeki sütün satılması, hayvanın karnındaki satılması gibi çok geniş bir içeriğe sahiptir ve bütün bu alışverişler garar içerdiği için batıldır.⁷⁶

Hizmete veya özelliğe erişiminizi ve bunları kullanmanızı engelleyebilir.” TSB, bu sayfada bir bildirim yayınlayarak herhangi bir zamanda bu Koşulları değiştirme hakkını saklı tutar. Bir değişiklik yürürlüğe girdikten sonra Hizmetleri kullanan herhangi bir kullanıcı, Şartları değiştirilmiş şekliyle kabul eder. Değiştirilen Şartları kabul etmeyen bir kullanıcı, Hizmetleri kullanmayı bırakacaktır.”

<https://www.sandbox.game/tr/terms-of-use/>

⁶⁷ Gazeteduvar, “Metaverse’te gerçekten bir şeyin 'sahibi' olabilir misiniz?” (Erişim 16 Kasım 2022).

⁶⁸ Ayub, *Understanding Islamic Finance*, 108.

⁶⁹ Siddik Muhammed Emin Dâir, *el-Garar ve eseruhu fi'l-ukud fi'l-fikhi'l-İslâmî* (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1990), 369.

⁷⁰ İsmail Bilgili, “İslam Hukukunda Ma'dûm'un Satışı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 8 (2006), 222.

⁷¹ Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dârü'l-Ma'ârif, ts.), 12/194.

⁷² Şehâbeddin el-Karâfi, *Envârü'l-burûk fi envâ'i'l-furûk* (Beyrut: Dârü'l Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 3/432.

⁷³ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î fi tertibi's-şerâ'î*, thk. Ali Muhammed Muavvaz - Adil Ahmed Abdülmevcut (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 7/3.

⁷⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvâkkî'in*, thk. Ebû Umar Ahmed Abdullah Ahmed (Cidde: Dâru İbni'l-Cevzi, 1423), 3/207.

⁷⁵ Takiyyüddin İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata - Mustafa Abdülkadir Ata (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 4/16-17.

⁷⁶ Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Kahire: el-Matbaatü'l-Misriyye, 1929), 10/156.

Muhammad Hashim Kamali gararın hukuki sonuç doğurması için bir akdin şu dört şartı içinde bulundurması gerektiğini ifade eder. Birincisi, gararın önemsiz sayılacak kadar az olması değil, aşırı olması gerekir. İkincisi, gararın ıvazlı sözleşmeler bağlamında gerçekleşmesidir. Teberruat akitleri bunun dışında bırakılmıştır. Üçüncü olarak, garar doğrudan mebf'yi etkilemelidir. Dördüncüsü, ilgili kişinin söz konusu sözleşmeye ihtiyacı olmamalıdır.⁷⁷ Metaverse evreninde arsa alımlarında garar olup olmadığı bu dört unsur açısından değerlendirilirse:

Birincisi, metaverse arsanın varlığına dair belirsizlikler var mıdır sorusunun öncelikle sorulması gerekir. En büyük belirsizlik, gerçek dünyada bu arsaların bir karşılığının olmamasıdır. Metaverse platformlarında aynı alanlar parsellenerek satıldığı için alınan bu alan sadece dahil olunan metaverse evreni içinde bir değer ifade etmektedir. İslamî finans ekonomisi açısından bir alım satımın garardan, faiz ve meysirden uzak olması için hakiki bir değere dayanması gerekir. Bu anlamda İslami finans da “finansal araçların gerçek varlık temelli olmalıdır” anlayışı bulunmaktadır.⁷⁸ Metaversedeki gayri menkullerin gerçek varlık temelli olmaması, fiyatındaki belirsizliği ortaya çıkarmaktadır. Çünkü bu arsalarda değer artışı ve azalışı bir nedene bağlanmamaktadır. Meta evrende arsa alım satım piyasası söylenti ile yürümektedir. Halkın ilgisi ile bir anda değer kazanıp bir anda değerini kaybedebilmektedir. Bu da meta evren platformlarındaki arsaların alış ve satışlarındaki fiyat balonlarının varlığını göstermektedir. Fiyat balonları, bir sebebe bağlı olmaksızın, açıklanamayan varlık fiyat hareketleri olarak tanımlanmaktadır. Eğer bir dönem için keskin fiyat artışı ve arkasından keskin bir fiyat düşüşü yaşıyorsa burada fiyat balonlarından söz edilebilmektedir.⁷⁹

İkincisi, metaverse evreni içinde arsa alım satımı ile aslında kast edilen kullanıcılara verilen sınırlı bir lisans hakkıdır. Burada kullanıcı şartlarında satın alımla verilen hakkın “Sınırlı, münhasır olmayan, alt lisansı verilemeyen ve devredilmez bir lisans vermektedir.” şeklinde ifade edilmektedir. Münhasır olmayan lisans konusu olan hak, yalnız lisans alana devir borcunu içermeyen bir lisans sözleşmesini ifade eder. Bilgisayar yazılım programları da fikri haklar çerçevesinde korunan değerlerdir ve bu nedenle lisans sözleşmesinin konusunu oluşturur.⁸⁰ Lisans sözleşmesi her iki taraf için borç yükleyen ıvazlı bir sözleşmedir. Lisans verenin, lisansı alana lisans konusu olan hak veya mal üzerinde sözleşme ile kararlaştırılan yararlanmayı sağlama ve sözleşme boyunca bu durumda bulundurma borcu bulunmaktadır. Herhangi bir hukuki nedene dayanmaksızın yazılımda tanınan bu haktan faydalanması engellenemez.⁸¹

İslam hukuku açısından önceden kullanım şartları belirlenen karşı tarafın doğrudan kabul ettiği akitlerin geçerliliği için haksız şartları içermemesi gerekmektedir.⁸² Meta ev-

⁷⁷ Muhammad Hashim Kamali, *İslam Ticaret Hukuku Vadeli İşlem Sözleşmeleri ve Opsiyonların Analizi*, çev. Nazan Lila (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2020), 127,128,129.

⁷⁸ Ayub, *Understanding Islamic Finance*, 92.

⁷⁹ Hakan Yıldırım, *Kripto Para Çılgınlığı Finansal Krizlerde Kripto Paralara* (İstanbul: Himalaya Yayınları, 2021), 17.

⁸⁰ Fikret Eren, *Borçlar Hukuku Özel Hükümler* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2018), 1002.

⁸¹ Eren, *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*, 1004-1006.

⁸² Uğur Bekir Dilek, “İslâm Hukuku Açısından Genel İşlem Koşulları İçeren Akitler: İz'ân Akitleri (Türk Borçlar Kanunu Bağlamında)” *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 18/1 (2018), 253.

ren platformları, platform dışı NFT alımlarını kontrol etmediğini, herhangi bir onayından geçmediğini ve bu nedenle meydana gelebilecek herhangi bir zarardan sorumlu olmayacağını belirtebilmektedir. Platform üzerinden yapılan tüm ödeme ve finansal işlemler için de aynı şekilde hiçbir kontrolün olmadığı, herhangi bir ödeme ve işlemi tersine çevirme olanaklarının bulunmadığı, ortaya çıkabilecek herhangi bir talep ve zarar için satın alana veya üçüncü bir kişiye karşı bir yükümlülüğü üstlenmediği, platform üzerinden yapılan herhangi bir satın alma işlemi için geri ödeme yapılmayacağı ifade edilmektedir.⁸³ Bu da yatırımcıları, muhayyerlik hakkının bulunmadığı sadece tek tarafın bütün riski üstlendiği bir sözleşme ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Üçüncüsü, gararın mebû'at olmasıdır. Metaversenin sağladığı imkanlar ile kişiye sağlayacağı pasif gelir noktasında arsa sahipliği iyi bir yatırım olarak tanımlanabilmektedir. Fakat bugün görülen şekli ile sanal gayrimenkul ve diğer metaverse varlıkları etrafında spekülasyon balon olarak ifadelendirilerek finansal kayıpların olabileceği noktasında yatırımcılar uyarılmaktadır.⁸⁴ Spekülasyon, beklentiden çok yüksek fiyatlarla satmak amacı ile varlık satın almaktır. Burada balon kelimesi, bir varlık, menkul kıymet veya metanın fiyatında ekonominin temelleri ile açıklanamayan ciddi ölçüde artışı ifade eder.⁸⁵ Meta evrende varlıklar kripto paralar ile alınıp satıldığı için bu paraların değerini belirlemede spekülasyonlara açık tarafının öncelikle fark edilmesi gerekir. Çünkü kripto paralardaki risk faktörü aynen NFT'ler için de geçerlidir. Bu nedenle NFT'lerin ticareti ile yüksek kazançlar elde edilse de riskin yüksek olmasıyla büyük kayıpların yaşanabileceği bir alandır. Metaverse arsa alımlarının arkasında gerçek bir varlığın olmaması ve değerinin kripto paraya dayanması bu varlıkların spekülasyonlara açık yönünü ortaya koymaktadır. İslam hukuku açısından garar içeren akitler eğer bir mal değerinden değil de yatırımlara karşılık ne kadar gelir elde edilip edilmeyeceği üzerinden alınıp satılıyor ise burada gararın kumarı da içerebileceği ifade edilmektedir.⁸⁶ Meta evrende arsa alımlarında gelecekte değer kazanacağı varsayımı ile yatırım yapanların, malın kendi değerinden değil de gelecekte bu piyasadaki belirsizliğe dayanarak çok fazla değer kazanması olasılığından hareket ettikleri söylenebilir. Bir taraf kazanırken diğer tarafın tamamen riski üstlendiği bir yatırım alanının varlığını ortaya koymaktadır. Bu da bu alanda yatırımın çok fazla garar içerdiği anlamına gelmektedir.

Dördüncüsü, garar içermesi ile birlikte bu sözleşmeye kişinin ihtiyacı olup olmaması açısından konuya bakılacak olursa, meta evrende arsa alımları kişi için bir ihtiyaç mıdır sorusunun sorulması gerekir. Burada sanal arsaların gerçek bir fayda veya gerçek bir değer üretip üretmediği cevabı aranan bir soru olmaktadır. Çalışmanın önceki bölümlerinde değinildiği gibi metaverse arsalarının bir anda birçok yerde satılıyor olması, ona yüklenecek herhangi bir değeri anlamsız kılabilmektedir. Ancak iş dünyasını meta evrene taşıyarak ticari geliri artırma yönü ile bir fayda amaçlanıyorsa bu farklı değerlendirilebilir.

⁸³ The Sandbox, The Sandbox Premium NFT Terms of Use, (Erişim 01 Ekim 2022).

⁸⁴ Ferhat Verdi, "Metaverse ve çok konuşulan 'arsa' gündemi" (Erişim 01 Ekim 2022).

⁸⁵ Charles P. Kindleberger – Robert Z. Aliber, *Çılgınlık, Panik ve Çöküş, Krizler Tarihi*, çev. Ümit Şensoy (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), 51,52.

⁸⁶ Sa'd b. Türki el-Haslân, *Fıkhü'l-muâmelâti'l-mâliyyeti'l-muâsıra* (Riyad: Dârü's-Sumayf, 2012), 217.

Sonuç

Metaverse, gerçek dünyada geçerli olan birçok işlemin yapılabildiği ve gelecekte belki de yaşamın bir parçası haline dönüşecek, teknolojinin ortaya çıkardığı paralel bir evren olarak tanımlanabilir. Bugün için dünyaya ait olan bir çok faaliyet ve etkinliklerin metaversede gerçekleştirilebilmesi, bu platformlardaki alanları ekonomik değeri yüksek dijital varlıklara dönüştürmüştür. Bu nedenle bazı metaverse platformları dünyayı temel olarak parsellediği alanları kendi evreni içinde pazarladığı ve bu yönü ile pazar payını artırdığı görülmektedir.

Metaversede arsa alımı, gerçek dünyada olduğu şekli ile bir mülkiyet devrini içermektedir. Çünkü ortada alınan bir mülk değil, o alanın NFT'sidir. Genelde metaverse platformlarında ana sunuculara depolanan varlıkların blokzincir üzerinde tasarlanan akıllı sözleşmelere bağlantısı verilen kod, satım akdinin konusu olmaktadır. Bu NFT'nin hukuki niteliği ise platforma girişte onaylanan kullanıcı sözleşmesi ile belirlenmiştir. Bu nedenle alınan NFT yatırımcısına platform içinde tam mülkiyet hakkını değil sınırlı, münhasır olmayan bir lisans hakkını vermektedir. Platformların kullanıcı sözleşmeleri dikkate alındığı takdirde yüksek bir bedel ile alınan bu alanlar üzerinden devamlı bir tasarruf hakkının tanımlanamayacağı görülmektedir. Çoğu kişinin okumadan onayladığı kullanıcı sözleşmesinde bu hakkın sınırları belirlenmiştir. Kullanıcı sözleşmesinde, platformun önel yargısına göre kullanıcı şartlarına aykırı bir fiil işlenmişse veya bir işlem yapıldıysa hesabın iptali, engellenmesi, varlıkların silinmesi veya varlıklara erişimin engellenmesi gibi hakları da platformun kendisinde saklı tuttuğu görülmektedir.

Metaversede varlıkların yönetilmesi sözleşme hukuku ile olur. Meta evrendeki mülkiyet olarak isimlendirilen, gerçek dünyadaki mülkiyet ile aynı değildir. Arsa alım ve satımı ile aslında bir mülkiyetin alımı ve satımı şeklinde bir izlenim uyandırılmaktadır. Fakat burada malvarlığı değeri haline dönüşecek bir arsa alımı değil, meta evrende bir alanın sınırlı kullanım hakkının devri şeklinde hukuki bir işlem söz edilebilir.

İslam hukuku akitlerde haksız kazancın olmaması için alıcı ve satıcının riski ortak paylaşımını şart kılmuştur. Özellikle akit mahallindeki belirsizliği, riski bir taraf üstleneceği için kabul edilmemiştir. Akdın mahallinin teslim edilebilir olması onun üzerinde tam tasarruf hakkının gerçekleşip gerçekleşmediği noktasından değerlendirilmiştir. Meta evrendeki arsalar üzerinde kullanıcı şartlarına dayalı olarak tasarruf hakkının kurulabilir olması ve bu kullanıcı şartların da tek taraflı platformun haklarını koruyucu şekilde yapılması, yatırımcıyı/kullanıcıyı tek tarafın riski üstlendiği bir sözleşme ile karşı karşıya bıraktığı söylenebilir. Böyle bir sözleşmenin İslam hukukunun satım akti teorisi açısından bir çok belirsizlikleri taşıdığı görülmektedir.

Bu sanal evrende arsaların gelecekte değerlendirileceği düşüncesi ile yatırım yapanların öncelikle akitlerdeki bilinmezliği kendileri açısından giderebilmek için NFT'nin, metaverse evreninin ne olduğunu, platformun kullanıcı şartlarının neyi içerdiğini çok iyi bilerek ileride ortaya çıkabilecek sonuçların farkında olması gerekir. İkinci olarak da İslam hukukunda malın korunması da zaruretten kabul edilir. Çünkü kişinin malı üzerinde sadece kendisinin değil geçirdiği ailesinin de hakkı vardır. Mal saçıp savurduğunda topluma yük olacağından, toplumun malın korunması noktasında maslahatı bulunmaktadır. Bu nedenle gelecekte değerlendirileceği düşüncesi ile bu alana eldeki sermayenin çoğunluğu

ile yatırım yapılması, zaruri maslahattan olan malın korunmasının ihlali olarak da tanımlanabilir. Bu nedenle özellikle sadece mal varlığı artırımı amacı ile metaverse arsalarını alan yatırımcılar için bu arsaların alım satımında tek taraflı bir riski üstlenebileceklerinden ve bu alım satımın aldatma ve aldanmayı da içerebileceğinden bu amaçla bir alım satımın, şu anda meta evren için hukuki düzenlemelerin bulunmadığı da göz önüne alınır, henüz cevaz bir alanının oluşmadığı bu çalışmanın sınırları içinde söylenebilir.

Kaynakça | References

- Abbadi, Abdüsselam Davud. *el-Milkiyye fi ş-şeriatî'l-İslâmiyye: tabiatuha ve vazifetuha ve kuyuduha dirase mukarene bi'l-kavanin ve'n-nüzumi'l-vaz'iyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Ali Haydar Efendi, Küçük. *Dürerü'l-hukkam şerhu Mecelleti'l-ahkam*. 4 cilt. Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Ali, Engku Rabiah Adawiah Engku. "Re-Defining Property and Property Rights in Islamic Law of Contract". *Jurnal Syariah* 11/2 (2003), 47-60.
- Altınok, Arda. "Gayri Misli Kripto Varlıklara (NFT- Non-Fungible Tokens) İlişkin Telif Hakkı Sorunları". *TBB Dergisi* 161 (2022), 253-275.
- Ayub, Muhammad. *Understanding Islamic Finance*. England: John Wiley & Sons Ltd, 2007.
- Bardakoğlu, Ali. "Hak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 15/139-151. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Bayraktar, Ahmet. "İslam Ticaret Hukuku Açısından Mal Kavramının Tasnifine Yeni bir Yaklaşım". *Eskiyeni* 32 (Bahar 2016), 113-130.
- Bilgi, Allaattin. *Marx - Engels Ekonomi Politik Sözlüğü*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1992.
- Bilgili, İsmail. "İslam Hukukunda Ma'düm'un Satışı". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 8 (2006), 211-238.
- BTK, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. *Sanal Gerçeklik Teknolojisi ve Gelecek Öngörülleri Araştırma Raporu*. Ankara: BTK, 2022. <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/arastirma-raporlari/sanal-gerceklik-teknolojileri-ve-gelecek-ongorulleri.pdf>
- BTK, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. *Metaverse ve NFT Tehditler ve Fırsatlar Araştırma Raporu*. Ankara: BTK, 2022. <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/arastirma-raporlari/metaverse-ve-nft-tehditler-ve-firsatlar.pdf>
- Buhûti. *Keşşâfû'l-kinâ' an (metn)i'l-iknâ'*. 6 cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *et-Ta'rifât*. Kahire: Dârü'l-Fazile, ts.
- Çalış, Halit. "İslâm Hukuku Literatüründe Eşya Hukukunun Temel Kavramları ve Konu ve Kapsam Açısından 'Milk' Terimi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 2 (2003), 185-205.
- Dağlı, İbrahim. "NFT İktisadi Bir Balon mu Yoksa Dijital Varlıkların Geleceği mi? Kripto Paraların Ardından Hızla Büyüyen NFT Piyasalar". Erişim 01 Ekim 2022), <https://www.researchgate.net/publication.13>
- Dalgın, Nihat. "İslam Hukukuna Göre Satım Sözleşmesi Açısından Mal Kavramı". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/11 (1999), 97-128.
- DâİR, Sıddık Muhammed Emin. *el-Garar ve eseruhu fi'l-ukud fi'l-fikhi'l-İslâmî*. Dârü'l-Cil Beyrut 2. Baskı, 1990.
- Demir, Fahri. *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Dilek, Uğur Bekir. "İslâm Hukuku Açısından Genel İşlem Koşulları İçeren Akitler: İz'ân Akitleri (Türk Borçlar Kanunu Bağlamında)". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 18/1 (2018), 231-257. <https://doi.org/10.33420/marife.378620>

- Düreyn, Muhammed Fethî. *Buhusu mukarene fi'l-fikhi'l-İslâmî ve usulühü*. 2 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2008.
- Emlak Dergisi. "Metaverse Evreninden Arsa Alınır mı, Alınırsa Değer Kazanır mı?". Erişim 05 Ekim 2022. <https://www.emlakdergisi.net.tr/>
- Eren, Fikret. *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2018.
- Fîrûzâbâdî. *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*. Kahire: Dârü'l-Hadis, 2008.
- Fortune. "Singapore courts blocked a Bored Ape NFT from sale, setting precedent for protecting the digital assets as legal property". Erişim 29 Eylül 2022. <https://fortune.com/>
- Gazeteduvar. "Metaverse'te gerçekten bir şeyin 'sahibi' olabilir misiniz?". Erişim 16 Kasım 2022. <https://www.gazeteduvar.com.tr/>
- Gözen, Mustafa. "Değer ve Değerleme Hakkında Kavramsal ve Kuramsal Bir Çalışma". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 22/2 (2019), 374-382. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.481913>
- Güven, Vedat- Şahinöz, Erkin. *Blockzincir Kripto Paralar Bitcoin Satoshi Dünyayı Değiştiriyor*. İstanbul: Kronik Kitap, 2018.
- Hacak, Hasan. "Milk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 30/62-64. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Hacak, Hasan. *İslâm Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Haffî, Ali. *el-Milkîyye fi ş-şeriatil-İslâmîyye maa mukarenetiha bi'l-kavanini'l-Arabîyye*. Kahire: Darü'l-Fikri'l-Arabi, 1996.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Ekonomi Sözlüğü Ekonomi Terimleri ve Ekonomi ile İlgili Ticaret ve Hukuk Terimleri*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Haslân, Sa'd b. Türkî. *Fikhü'l-muâmelâti'l-mâliyyeti'l-muâsıra*. Riyad: Dârü's-Sumayî, 2012.
- İslam, Muhammad Wohidul. "Al-Mal: The Concept of Property in Islamic Legal Thought". *Arab Law Quarterly* 14/4 (1999), 361-368.
- Islamic Fiqh Academy, *Resolutions and Recommendations of the Council of Islamic Fiqh Academy 'Resolution*, No 43 (5/5) Jeddah: Islamic Research and Training Institute Islamic Development Bank, 2000.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddül-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz. 14 cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. *İlâmü'l-muvakka'în*. thk. Ebû Umar Ahmed Abdullah Ahmed. 7 cilt. Cidde: Dâru İbni'l-Cevzi, 1423.
- Islamic Financial Institutions. *Shari'ah Standards 'Shari'ah*. Standard, No. (42), Manama: Organization for Islamic Financial Institutions, 2015.
- Kamali, Muhammad Hashim. *İslam Ticaret Hukuku Vadeli İşlem Sözleşmeleri ve Opsiyonların Analizi*. çev. Nazan Lila, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2020.
- Karadağı, Ali Muhyiddin. *el-Mukaddime fi'l-mal ve'l-iktisad ve'l-milkîyye ve'l-akd : dirase fikhîyye kanunîyye iktisadiyye*. Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmîyye, 2010.
- Kâsânî. *Bedâ'î'u ş-şanâ'î' fi tertibi ş-şerâ'î'*. thk. Ali Muhammed Muavvaz - Adil Ahmed Abdülmevcud. cilt10. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Kayser, Jamie J. "The New New-World: Virtual Property And The End User License Agreement". *Loyola of Los Angeles Entertainment Law Review* 27/1 (2006), 59-85
- Kılıç, Arzu. "Aybars Dorman: 'Metaverse' İnternetin Ötesi mi". *Bilişim Kültür Dergisi* 1/4 (2022), 60-63.
- Kindlenberger, Charles P. - Aliber, Robert Z. *Çılgınlık, Panik ve Çöküş, Krizler Tarihi*. çev. Ümit Şensoy, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Liv, Cemil, "İslâm Hukuku Açısından NFT ve Metaverse Ürünlerin Satım Sözleşmesine Konu Olması" *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 22/2 (2022) 1055-1086. <https://doi.org/10.33415/daad.1117984>

- Narin, Ekrem Can - Cumhuriyet, Duygu Belen. "Metaverse Evreni ve Sanal Arsa Satışlarına Hukuki Bakış". Erişim 04 Ekim 2022. <https://www.mgc.com.tr/metaverse-evreni-ve-sanal-arsa-satislarina-hukuki-bakis/>
- Nevevî. *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*. 18 cilt. Kahire: el-Matbaatü'l-Mısriyye, 1929.
- ÖzgünLaw. "Yeni kurulan Metaverse Derneği'den ilk uyarı: Sanal arazilerden uzak durun". 08 Ekim 2022. <https://www.ozgunlaw.com/bilisim-teknoloji-hukuku-kutuphanesi/>
- Süyûtî. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fî kavâ'id ve fîrû'î fîkhi's-Şâfi'iyye*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- Şâtîbî, İbrâhim b. Mûsâ. *el-Muvâfaqât*. 6 cilt. Huber: Dâru İbn Affan, 1997.
- Şehâbeddin el-Karâfi. *Envârü'l-burûk fî envâ'î'l-furûk*. 4 cilt. Beyrut: Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Şemsüleimme es-Serahsî. *el-Mebsût*. 31 cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'ârif, ts.
- Şübeyr, Muhammed Osman. *el-Medhal ila fîkhi'l-muamelati'l-maliyye: el-mal el-milkiyye el-akd*. Amman: Dârü'n-Nefâis, 2009.
- Takiyyüddin İbn Teymiyye. *el-Fetâva'l kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata - Mustafa Abdülkadir Ata. 6 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987.
- Tekelioğlu, Numan. "Eşya Kavramını Yeniden Düşünmek: NFT'lerin Eşya Niteliği ve Eşya Hukuku Bakımından Geleceği Üzerine Bir İnceleme". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 30/3 (2022), 1301 -1329. <https://doi.org/10.15337/suhfd.1124648>
- Tekin, Zeliha. *Metaverse 101 Paralel Evren*. İstanbul: Scala Yayıncılık, 2022.
- TBV, Türkiye Bilişim Vakfı. *Non-Fungible Token (Nitelikli Fikri Tapu Raporu)*. Ankara: BTK, 2022. <https://bctr.org/wp-content/uploads/2023/01/NFTRaporV03.pdf>
- The Art Newspaper. "NFTs recognised as 'legal property' in landmark case". Erişim 01 Ekim 2022. <https://www.theartnewspaper.com/>
- The Conversation. "Can you truly own anything in the metaverse? A law professor explains how blockchains and NFTs don't protect virtual property". Erişim 10 Ekim 2022. <https://theconversation.com>
- The Sandbox. *The Sandbox Premium NFT Terms Of Use*. Erişim 01 Ekim 2022. <https://www.sandbox.game/tr/premium-nft-terms-of-use/>
- The Sandbox, Sandbox Kullanım Şartları. Erişim 10 Ekim 2022. <https://www.sandbox.Game/tr/terms-of-use/>
- Türkekul, Erdem. "Fikri Haklar Yönünden NFT Sözleşmeleri ve Hukuki Sorunlar". *Metaverse, NFT ve Hukuki Sorunlar*, İstanbul Barosu. Erişim 04 Ekim 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=dH8TUU1aJTI>
- TCDDO, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi. "NFT'nin Türkçe Karşılığı Belli Oldu". Erişim: 20 Şubat 2023. <https://cbddo.gov.tr/haberler/6354/nft-nin-turkce-karsiligi-belli-oldu>
- Ünsal, Erdal M. *Mikro İktisat*. Ankara: İmaj Yayınları, 2007.
- Verdi, Ferhat. "Metaverse ve çok konuşulan 'arsa' gündemi". Erişim 01 Ekim 2022. <https://bctr.org/metaverse-ve-cok-konusulan-arsa-gundemi-27049/>
- Yıldırım, Hakan. *Kripto Para Çılgınlığı Finansal krizlerde Kripto Paralara*. İstanbul: Himalaya Yayınları, 2021.
- Zerka, Mustafa Ahmed. *el-Fikhü'l-İslâmî fî sevbihi'l-cedid: el-medhalü'l-fikhiyyü'l-âm*. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1998.
- Zeylaî, Osman b. Ali. *Tebyinü'l-hakâ'ik fî şerhi Kenzi'd-dekâ'ik*. 6 cilt. Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emriyye, 1313.